

Denis Njari

O GLASOVNOJ HARMONIJI U MAĐARSKOM JEZIKU

Unatoč tisućljetnim povijesnim, pa i jezičnim vezama između mađarskog i hrvatskog naroda, mađarski je jezik i početkom dvadeset i prvoga stoljeća gotovo potpuna nepoznanica čak i u pojedinim stručnim jezikoslovnim krugovima. Cilj je ovoga rada u kratkim crtama izdvojiti neke od značajki glasovne harmonije u mađarskom jeziku, koja je jedna od njegovih temeljnih osobina. Nažalost, i dalje je živa predrasuda da je mađarski jezik grub te da nije lijep jezik (što je pridjev kojim se često kolokvijalno nadijevaju razni romanski jezici). Upravo suprotno, glasovna harmonija u mađarskom jeziku nije sporedna pojava, nego pravilo koje se proteže kroz gotovo cjelokupnu mađarsku gramatiku, a u ovom se radu ističu samo neki od slučajeva u kojima se glasovna harmonija očituje.

Aglutinativnost

Budući da je mađarski jezik aglutinativan, sve njegove morfološke kategorije ostvaruju se različitim afiksima (uglavnom nastavcima) i ne događa se, kao u primjerice hrvatskome jeziku, da je više različitih gramatičkih funkcija sažeto u jednom morfemu (Matasović, 2002: 127). Primjerice, hrvatska imenica *kuće* (akuzativ množine) u mađarskom jeziku glasi *házakat* (*ház* „kuća“, *-(a)k* je nastavak za množinu, te nastavak *-(a)t* za objekt, koji je donekle sličan hrvatskom akuzativu). Osim toga, mađarski jezik nema ni prijedloge nego prijedložne nastavke koji se dodaju na korijen riječi, neki od primjera priložnih nastavaka za mjesto za navedenu imenicu: *házba* (u kuću), *házban* (u kući), *házból* (iz kuće), *házon* (na kući), *házra* (na kuću, za kuću), *házról* (o kući, s kuće), *háztól* (od kuće), *háznál* (kod kuće), *házzal* (s kućom) itd.

Usto, u mađarskom jeziku također postoje posvojne zamjenice, ali one ne stoje kao atribut uz imenicu, odnosno nemaju pridjevsku ulogu, nego stoje kao imenski predikati ili apozicije. Pripadanje nekome ili nečemu izriče se posvojnim osobnim nastavcima koji se dodaju uz imenicu ili objekt koji

nekome pripada (Juhász, 1979: 35-36). Na primjeru *ház* posvojni osobni nastavci izgledaju ovako:

1. <i>házam</i> ('moja kuća')	1. <i>házunk</i> ('naša kuća')
2. <i>házad</i> ('tvoja kuća')	2. <i>házatok</i> ('vaša kuća')
3. <i>háza</i> ('njegova / njezina kuća') ¹	3. <i>házuk</i> ('njihova kuća')

Ukoliko se želi prenijeti dodatna gramatička obavijest, primjerice posvojnost te objektnost, nastavci se dodaju jedan na drugi, npr. *házamat* (moju kuću), *házadat* (tvoju kuću) i sl. ili ukoliko se želi istovremeno izreći, primjerice, posvojnost te priložna oznaka mjesta: *házamba* (u moju kuću) itd. Za označivanje više posjeda u mađarskom se jeziku rabi nastavak *-i* koji se dodaje u trećoj osobi posvojnog oblika predmeta ili objekta, npr. *házaim* (moje kuće), *házaid* (tvoje kuće), *házaitok* (vaše kuće) itd. I u navedenim se slučajevima nastavci kombiniraju, primjerice: *házaimat* (moje kuće; nastavak *-(a)t* sličan hrvatskom akuzativu), *házainkig* (do naših kuća), *házaitokért* (za vaše kuće), *házainkkal* (s našim kućama) itd.

Važno je naglasiti da se ti posvojni nastavci dodaju na predmet pripadanja, a da ime osobe ili stvari kome (ili čemu) nešto pripada stoji bez nastavka, npr. *az én házam* (moja kuća; *az* – određeni član, *én* – osobna zamjenica koja upućuje na onoga tko govori, hrv. „ja“), *a te házad* (tvoja kuća; *a* – određeni član, *te* – osobna zamjenica koja upućuje na onoga komu se govori), *az ő háza* (njegova/njezina kuća; *ő* – osobna zamjenica koja upućuje na onoga o komu se govori) itd. Zanimljivo je da se posvojni nastavci u mađarskom jeziku mogu dodavati glagolima na infinitivnu osnovu ili glagolskim imenicama, npr. *féltenünk* (bojati se za) ima nastavak *-ünk*, kao i imenice. Ako glagolski oblik stoji s riječima *kell* (treba), *szabad* (slobodno je) i *lehet* (može) ili njihovim zanijekanim oblicima, tada prima potpuno istovjetne posvojne nastavke kao i imenice, npr. *féltenem*, *féltened*, *féltenie* (*kell*) itd. (Szende, 1996: 74).

Temeljna pravila glasovne harmonije

Jedna od temeljnih osobitosti mađarskoga jezika (kao i većine ostalih ugrofinskih jezika) jest postojanje glasovne harmonije. To znači da većina nastavaka ima većinom dva, a ponekad i tri ili četiri oblika s različitim samoglasnicima, a za dotičnu se riječ uzima onaj nastavak koji po visini tona svoga samoglasnika odgovara visini tona korijena riječi ili njezine osnove (Lakos, 2001: 21). U mađarskom jeziku ukupno ima četrnaest samoglasnika; visokima (ili prednjima) smatraju se samoglasnici *e*, *é*, *i*, *í*, *ö*, *ő*, *ü* i *ű*, a niskim (ili stražnjim) *a*, *á*, *o*, *ó*, *u* i *ú* (Rácz, Takács, 2006: 31). Naj-

¹ Mađarski jezik nema kategoriju roda.

jednostavnije rečeno, glasovna harmonija u mađarskom jeziku znači da će riječi koje u svom posljednjem slogu imaju visoke samoglasnike dobivati nastavke s visokim samoglasnicima, a one s niskima niske.

Tako je, primjerice, nastavak za množinu u mađarskom jeziku *-k*, a ispred njega uvijek dolazi određeni samoglasnik (osim ako korijen riječi već ne završava na dugi samoglasnik), u primjeru *ház > házak* (kuća > kuće) nastavak za množinu je *-ak*, zato što je samoglasnik *á* u slogu riječi nizak. S druge strane, u riječi *kert* (vrt) samoglasnik *e* je visok, pa shodno tome množina glasi *kertek*, odnosno nastavak za množinu glasi *-ek*. Osim nastavcima *-k* (kada riječ završava na samoglasnik, npr. *gépkocsi > gépkocsik*, hrv. *automobil > automobili*), *-ak* i *-ek*, množina se izriče i nastavcima *-ok* i *-ök* (Lehocki-Samardžić, 2008: 347), npr. *asztal > asztalok* (stol > stolovi), *gyümölcs > gyümölcsök* (voće > voćā) i sl. Usto, ako imenica završava na kratki samoglasnik, onda se on ispred nastavka za množinu produžuje, npr. *kályha > kályhák* (štednjak > štednjaci), *óra > órák* (sat > sati).

Glasovna harmonija u imenicama

Glasovna se harmonija provodi i u imeničkim nastavcima za objekt, pa nastavci mogu biti *-t*, *-ot*, *-at*, *-et* i *-öt*, ovisno o prethodnom slogu u korijenu riječi: *kávét* (*kávé*; hrv. kava), *borítékot* (*boríték*, hrv. otmotnica), *ágyat* (*ágy*, hrv. krevet), *bélyeget* (*bélyeg*, hrv. pečat), *gyümölcsöt* (*gyümölcs*) itd. (Erdős, Prileszky I, 2002: 28). To se pravilo provodi i u ostalim nastavcima koje imenice dobivaju umjesto padeža, npr. *-nak*, *-nek* (nastavci koji imaju ulogu dativa i neizravnoga objekta) *háznak* (*ház*), *kertnek* (*kert*) ili *-val*, *-vel* (nastavci koji imaju ulogu instrumentala) *ásóval* (*ásó*, hrv. lopata). Za potonje je nastavke značajno spomenuti i to da se u slučaju da imenica završava na suglasnik, suglasnik *v* iz nastavka *-val* / *-vel* gubi te da se posljednji suglasnik u imenici udvostručuje, primjerice, *házzal*, *kezemmel* (s mojom rukom; *kez*, hrv. ruka).

U posljednje vrijeme pojedini mađarski jezikoslovci ponovno zastupaju tezu (koja postoji još od devetnaestoga stoljeća) o tome da i prijedložni te ostali nastavci u mađarskom jeziku ne samo da imaju ulogu padeža nego da i jesu padežima. U sljedećoj tablici prikazana je jedna od takvih podjela (usp. Megyesi, 1998: 4-5), ponajprije iz razloga preglednosti oblika različitih nastavaka koji se rabe prema pravilu o glasovnoj harmoniji. Kao primjer je jedna imenica „sklonjena kroz sve padeže“. Navedenu tablicu treba uzeti sa zadržkom, budući da se većina jezikoslovaca ne slaže da su navedeni nastavci uistinu padežni nastavci, a ukoliko se neki i slažu da oni to jesu, onda se ne slažu u broju tih padeža (procjene se u pravilu kreću od petnaest do trideset padeža).

Padež	[Oznaka]	Nastavak	Primjer
Nominativ	[NOM]		ház (kuća)
Akuzativ	[ACC]	-t, -ot, -et, -öt	házat (kuću)
Dativ	[DAT]	-nak, -nek	háznak (kući, kuće)
Instrumental	[INS]	-(v)al, -(v)el	házzal (s kućom)
Esiv	[SOC]	-stul, -stül	házastul (s kućom i njenim dijelovima)
Translativ	[FAC]	-(v)á, (v)é	házzá (u kuću)
Kauzal	[CAU]	-ért	házért (za kuću)
Ilativ	[ILL]	-ba, -be	házba (u, prema kući)
Sublativ	[SUB]	-ra, -re	házra (na kuću)
Alativ	[ALL]	-hoz, -hez, höz	házhoz (prema, ka kući)
Inesiv	[INE]	-ban, -ben	házban (u kući, unutar kuće)
Supresiv	[SUP]	-n, -on, -en, -ön	házon (na kuću)
Adesiv	[ADE]	-nál, nél	háznál (po kući)
Elativ	[ELA]	-ból, -ből	házból (od, iz kuće)
Delativ	[DEL]	-ról, ről	házról (s kuće, o kući)
Ablativ	[ABL]	-tól, től	háztól (kod, od kuće)
Terminativ	[TER]	-ig	házig (do kuće)
Formal	[FOR]	-ként	házként (kao kuća)
Temporal	[TEM]	-kor	ötkor (u pet /sati/)

Glasovna harmonija u ostalim riječima

U većini slučajeva ispred imenica i imeničkih konstrukcija u mađarskom jeziku stoji neodređeni (*egy*) ili određeni član (*a*, *az*). Načelo glasovne harmonije može se prepoznati u određenih članova; određeni član *a* stoji ispred imenice koja počinje suglasnikom, a *az* ispred imenice koja počinje samoglasnikom. Kao i u ostalim slučajevima, i ovdje je uloga harmonije lakši jezični izgovor (Takács, 1997: 119-120).

Glasovna harmonija primjetna je i u stupnjevanju pridjeva – u komparativu i superlativu. Komparativ se u mađarskom jeziku tvori dodavanjem nastavka *-bb* odnosno visokoga (*e*, *ő*) ili niskoga (*a*, *o*) samoglasnika (ovisno o korijenu riječi) i nastavka *-bb* ukoliko riječ završava na suglasnik, npr. *rövid* > *rövidebb* (kratak > kraći), *nagy* > *nagyobb* (velik > veći). Pravilo glasovne harmonije u superlativu je istovjetno komparativu utoliko što su oblici superlativa i komparativa jednaki, uz dodatak toga da superlativ uvijek ima predmetak *leg-*; npr. *legnagyobb* (najveći), *legrövidebb* (najkraći). Glasovna se harmonija u predmetku superlativa ne primjenjuje.

Kao primjer glasovne harmonije u glagola dobro može poslužiti sadašnje glagolsko vrijeme izjavnoga načina. U mađarskom jeziku postoje dvije

promjene glagola; određena (poznat objekt radnje) i neodređena (nepoznat objekt radnje), pa tako za obje postoje i različiti nastavci, međutim, u objema su promjenama vidljive po dvije, tri ili čak četiri inačice za iste osobne nastavke.

Određena promjena

Jd.	Mn.
1. -k, -ok, -ök, -ek	1. -nk, -unk, -ünk
2. -sz, -esz, el	2. -tok, -tek, -tök
3. -/	3. -nak, -nek

Neodređena promjena

Jd.	Mn.
1. -m, -om, -öm, -em	1. -k, -juk, -jük
2. -d, -od, -öd, -ed	2. -játok, -itek
3. -ja, -i	3. -k, -ják, -ik

U sljedećim je primjerima (*kér* – pitati i *vár* – čekati) vidljivo na koji se način „odabiru“ inačice nastavaka prilikom sprežanja glagola; glagol *kér* jest „visoka“ ili „prednja“ riječ budući da je u njoj samoglasnik *é* koji je u mađarskoj fonologiji visok, dok je u riječi *vár* samoglasnik *á* nositelj posljednjega (u navedenom slučaju i jedinoga) sloga te je riječ „niska“, „duboka“ ili „stražnja“ (Rácz, Takács, 2006: 106-107). Glasovna se harmonija u mađarskom jeziku provodi u svim vremenima i svim načinima.

Jd.	Mn.
1. <i>kérek</i>	1. <i>kériünk</i>
2. <i>kérsz</i>	2. <i>kértek</i>
3. <i>kér</i>	3. <i>kérnek</i>

Jd.	Mn.
1. <i>várom</i>	1. <i>várjuk</i>
2. <i>várod</i>	2. <i>várjátok</i>
3. <i>várja</i>	3. <i>várják</i>

Načelo harmonije glasova u mađarskom jeziku vidljivo je i u rednih brojeva. Naime, redni se brojevi tvore dodavanjem nastavaka *-odik*, *-adik*, *-edik* i *-ödik* na odgovarajući glavni broj. Koji će se nastavak rabiti, ovisi o već pojašnjenomu pravilu o harmoniji glasova (Lakos, 2001: 56). U sljedećoj tablici navedeno je nekoliko primjera.

Glavni broj	Redni broj	Brojka
kilenc	kilencedik	9
tíz	tizedik	10
húsz	húszadik	100
hat	hatodik	6
öt	ötödik	5

Zaključak

Iz nedovoljnoga poznavanja značajki aglutinativnosti brzopleto bi se moglo zaključiti da mađarski jezik nije ekonomičan jer svaku kategoriju koju želi izraziti govornik mora „zalijepiti“ za riječ. Ipak, u brojnim slučajevima mađarski jezik ekonomičniji je od hrvatskoga, budući da hrvatski jezik često treba rabiti više riječi kako bi izrekao jednaku obavijest; primjerice, za jednu mađarsku riječ *házamba*, hrvatski ih mora upotrijebiti tri: *u moju kuću*. Usto, treba imati na umu i to da premda ima mnoštvo nastavaka te inačica nastavaka, oni se jednostavnom logikom, smislom, pa i sluhom mogu jednostavno reducirati. Ta logika po kojoj se „individualno“ odabiru nastavci za svaku riječ jest glasovna harmonija, a počiva na opoziciji visokih i niskih samoglasnika. Njezinim upoznavanjem, razumijevanjem i pravilnom primjenom jednostavno se (ali i potpuno subjektivno) može zaključiti da je, uz hrvatski, mađarski jedan od najljepših jezika svijeta.

Literatura

- Erdős, József / Prileszky, Csilla 2002. *Hallo, itt Magyarország I-II*, Budapest: Akadémiai kiadó, Budapest.
- Juhász, Géza / Kovács, János 1979. *Lako i brzo mađarski*, Novi Sad: Forum.
- Lakos, Dorottya 2001. *Magyar nyelvkönyv külföldieknek*, Gyula: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lehocki-Samardžić, Ana 2008. Dvojezičnost i prevođenje. *Istraživanja, izazovi i promjene u teoriji i praksi prevođenja* (ur. Vladimir Karabalić, Marija Omazić), Osijek: Filozofski fakultet, str. 337-357.
- Matasović, Ranko 2002. *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Zagreb: Matica hrvatska
- Rác, Endre / Takács, Etel 2006. *Kis magyar nyelvtan*, Budapest: Gondolat.
- Szende, Aladár 1996. *A magyar nyelv tankönyve*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Takács, Etel 1997. *A magyar nyelv könyve 5-6.*, Debrecen: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Megyesi, Beáta 1998. *The Hungarian Language: A Short Descriptive Grammar*, Stockholm: Stockholm University.